

شاهنر
يووشان آنا قوربان
(تازه غوشغولار)

بيري دۇغروسىنى سۆزلە يان بۇلسا

ميلان دا لئوناردو داوينچى نىنگ يەكىلى نىنگ اۇنكۇندە عاقتلا گلن سىطيرلر.

بيري دۇغروسىنى سۆزلە يان بۇلسا، سىنم بىليان بۇلسانگ ايدىنلان زادننگ يالنگىش دالدىكىن. اۇنكا غارشى چىقما، دىزما حاقا، حاقققاتا بۇوت بۇلما هيچ هاچان، سىباپ حاقققاتا بۇوت بۇلان لار- اۇزۇنى تاپان دال، اۇزۇندىن هاچان، اۇزۇنى يىتيرىن ادم بۇلارلا.

بيري دۇغروسىنى سۆزلە يان بۇلسا، سىنم انگيان بۇلسانگ جانى نىنگ بارىن ايدىنلان زادننگ، دۇغرى زادا اكرى دىيمه اينگ بۇلمان، چىزۇق چىزما حاقققاننگ داشنما، سىباپ دۇغرى اينكار ايدىلسه اوزاق، غارا داش دىك هاچار ادم باشنما...

اۇ تايدا بيري اورولسا...

اينگوشىيدا (روس يورت لرىدن) اۇلى تاپلان ژورنالىست ناتاليا استه مېرواننگ روخوشنگ اۇنكۇندە بووون ائش

اۇ تايدا بيري اورولسا، يۇزى كىسىسى، ارقاستىندان، «شۇكۇر، مېن دال ھې بۇلمايىن» دىيىپايرىن.

اۇ تايدا بيري قوولسا، ايشسىز ھې چۆركىسىز غالسا، «شۇكۇر، مېن دال ھې بۇلمايىن» دىيىپايرىن.

اۇ تايدا بيري اۇلسه، اۇلدۇرۇلسه يا، كۇپلاپ، نامارتلاپ، «شۇكۇر، مېن دال ھې بۇلمايىن» دىيىپايرىن.

يۇنە بو سۇز مېنى كۇشش دىرمه يار، ھې اوروليان بىيىن اورولياردىن مېن، ھې قوويوليان بىيىن قوويولياردىن مېن، ھې اۇلياردىن ھې بىر اۇلدۇرلن بىيىن، «شۇكۇر، مېن دال ھې بىيىپ سۆزلە يان يالان!

چىناپ برمه

چىناپ برمه چاغانكا، اۇورت، اۇزى ايبىسىن كىچى - دە بۇلسا، لېنىن توت، يۇنە كۇترمه مۇدام، غوى، اۇزى يۇره سىن، دورسون اياقدا، يالنگىشا، يارداما اندىرمه اندىك، يوق پرىندىن تاپما غوشونگ سۇيىدۇنى، چاغام ايسله يار دىيىپ، ايسلگ بىر زات، دورموش باشغا، ھىمىشه ايسلاننىگ بۇلماغى چۇكىمان دال مۇندا؛ پولونگ بۇلسا اوقات، اۇسۇر چاغانكى، يۇنە پولونگ بىيىن اۇندىرما اوتى، بۇرما، اينك لېمە بۇزۇق دورموشا، دىيمه «اۇزۇم ھور ياشادىم، كىسىن دىم، چاغام كىسىن مېسىن مېن بارقام ياندا» چىناپ برمه چاغانكا، اۇورت، بىيلىم، دۇشۇنجه بر پول پرته، چۆنكى دورموش دېنگه غاتى چۆرك دال، اۇنى چىناپ برىپ بۇلماييار بىرته.

شۇبىه

"Living is no laughing matter; you must live with great seriousness like a squirrel, for example..." Nazym Hikmet.

ياشايش يۇنە دال، يۇنە چىن منقا، ياشاپ بۇلارمقا بار ايشىنگ - دردىنگ، آلدانگ بېكىرىنگ ياشاماق ادىپ، يا يۇنە كىتمه لى ايلېنگ اوغرونا، ايل نىرا يىقتىلسا، شول يانا ادىپ؟

حارس اوروپ، سرمه نىپ، چۇره كىنگ كۇزلاپ، تىسكىنىپ، غىچىچىنئې ھې دۇولن چۇپىن، ياشايش غالماق مى اوزاق ھې غورغون، پىكىر اتمان باشغا پىدادان، نې دن؟

ياشايش مى چامق ھوۇپ - حاطاردان، يا دورماق دىشىنگى كۇركىزىپ كاتە؛ بار ايشىنگ ياشاماق ادىنىنگ، غارداش، باشغا ايشه ايلنگ بىترى كاتە؟

ياشايش اۇيۇن دال، بو دۇغرى بلكى، اويون ادن اۇنى بىلمه يار اوتوپ، يۇنە چىيىن ادن چىقمارى اۇستون، يا - دا بىر يىرلره بىليارىمى يىتېپ.

تاييارلان: غ.خوجە

تورکمن ادبىياتى

آيدئم لار كىتابى

turkmenedebiyat@gmail.com

احمد بک مراد

*بیرینجی بۆلۆم

كا ماحال حالقتنگ اوزاق عاصىرلارنگ دۇوامىن - دا غازانان چپرچىلىك ھې روحى حازىنناسى حاقن - دا يازلان، ايدالى، « شۇكۇر باغشى»، « ايبال باغشى» يالى ائزلىرى اۇقاسنىگ كىلار. اما شيله ائزلىر ھې ايلنگى اوران يىردن تاپىنئىر بۇرۇق. اۇلار سىرىك (كاتە بىر) يازلىلار. ھې حال غۇلايدا مانكا بىر ائزى اۇقماق مېسىر اتى. اۇل ذھىنىل پروزاچى (قەصە يازئىچى) خىداى بردى خالى نىنگ غالامتتا دىگىشلى. «سندىنگ ايه سى» اتلى پۇوست(سوزە سى رمانا غارانتىنگا يۇنكى راک، غاتاشيان قاهرمان لارنى اۇنكا كۇرأ آز بۇلان ادبى اثر). اكر شىخصى پىكىرىنگى ايتمالى بۇلسا، بو اثرى اۇزۇننىگ تماىتك (ماضىمون بۇيۇنجا)، استىل - ژانر كۇزلك لرى بۇيۇنجا پۇوست ژانرنى مۇزىنگ تازه بىر شۇولى ادبىي حاساپلاماغا تاپىن.

پۇوستىنگ باش قاهرمانى، توتوش انقبالىنى، انخلاصىنى، بويسىنچىنى ھې غىنانچىنى خالى صونغاتتا سىنگىرىن خالتاچ بى بى نىنگ توركىن حالسىنى نىنگ قادم ئلغى، اۇنوك كۇل - ناغىشلارنى نىنگ تارىخى اۇزۇبولۇشلى ئلغى دۇغروسىندا قى سۇزلىرى غولاغما يانگلاندى دورى. توركىن حالسى! دۇغروان ھې اۇنوك ناچە ياشى بارقا؟ نادىپ اوز اوشىومى دۇرماگه باشلان دىغىنى ھې دويمان دىئرن. سىبابى مېندە بىر قادمى خالى نىنگ صورائى باردى. اۇنى بللى خالى شناس س. رويدىكۇنىنگ «اىلتىنگ ھې اىلتىنى آسىاننگ صونغاتى» دىين

كىتابىندان صوراتا دۇشوردىپ ائلىپ دىم، اۇل ۱۹۴۷- نجى يىلدا اىلتىنگ تلتس كۇلۇنىنگ تۇور كىدىن، باشىنجى پارزىق دېه سىندىن تاپلان خالى. كۇل لار اۇنوك ايكى يارىم مۇنگ تۇور كى ياشى نىنگ باردىغىنى كىسىكتاپ دىرلر. پارزىق حالسىنى اۇستۇندە اوزاق واغىلاپ بارلاخ كچىرن س. رويدىكو اۇنوك دۇقالمش تكتولوژى سنى، كۇل - ناغىشلارنى اىچكىن اۇرنىپ، اۇنوك حاضىرىكى زامان توركىن خالى لارنى بىلن باداشيان دىغىنى بللە دى. حاتدا بو خالى نىنگ سىقلىغى نىنگ (ارشى، ارغايى بىرى - بىرىنە برک ياقن لاشدئىرئى دۇقالاتن خالى)، چىتىم سانلارنى نىنگ ھې توركىن خالى لارنى باپ گلپان دىكىنى كىسىكت لىدى. خالى نىنگ قادمى ايران - دا دۇقالاتن بۇلماغى مۇمكىن

دىين چاقلامانى اۇنگه سۇردى. پروفىسور س. رويدىكونىگ بارلاخ لارنىدان سۇنگ توركىن اىنغورم (توركىنىستاننگ حابار برىش وزارتى) بو خالى بارادا كۇرۇونگ ادبى: «پارزىق حالسى دىيلىان قادمى خالى نىنگ مېركى كۇلون داكى رنگ لرى ھې اشغاباننگ شكىل لىدىرىش صونغاتى موزه سنىدا ساقلانئىان يموت حالسى نىنگ ناغىشنا مىنگىش. شو ايكى خالى نىنگ دۇقالاتن واغى نىنگ آراسىندا ايكى يارىم مۇنگ يىل لىق تاپاودىنگ باردىغىنا حاتدا

اننانى ھې بۇلانوۇ «دىين نىچا كىلدى. عالم لارنگ بىرآغىزدان تاصدىق لاماغىنا كۇرأ، بو پارزىق حالسىنى قادمى ھون طابىپلارنىا دىگىشلى دىر.

اۇزۇمى جادىلان پۇوستىنگ باش قاهرمانى، نىنگ «خالى حالقتنگ قالىب دىر» دىين سۇزلىرى اوز اركىمە غۇيمادى. حاضىرىكى زامان توركىن خالى لارنىا كۇپ بابات - دا مىنگىش گلپان بو قادمى خالى نىنگ «سىئىرلارنا» آرالاشسىم كىلدى. يۇنە قادمى ھون لار نىره، توركىن لر نىره؟ توركىن تارىخ غىلمىندا - دا اۇلارنىگ باغلانئىشى بارادا ھىز هىچ زات ايدىنلانۇق.

خالى لارداقى بو مىنگىش لىك تۇتان لىك (يالان) مېكا؟ يوق، بىلە دال. قادمى ھون لار بىلن توركىن لرىنگ آراسىندا باغلانئىشنىق بار. بىزە بللى بۇلان كۇپ سانلى تارىخ نامالاردا توركىن لرىنگ ايلكىنچى نىسىل باشى اۇغوزخان بۇلۇپ دىر دىيىلار. يۇنە سۇنكى دۇورور تارىخى لارنى اۇغوزخاننى مىيىكى (افسانه اى) توركىن لرىنگ آراسىندا باغلانئىشنىق بار. بىزە بللى بۇلان كۇپ سانلى تارىخ نامالاردا توركىن لرىنگ ايلكىنچى نىسىل باشى اۇغوزخان بۇلۇپ دىر دىيىلار. يۇنە سۇنكى دۇورور تارىخى لارنى اۇغوزخاننى مىيىكى (افسانه اى) توركىن لرىنگ آراسىندا باغلانئىشنىق بار. بىزە بللى بۇلان كۇپ سانلى تارىخ نامالاردا توركىن لرىنگ ايلكىنچى نىسىل باشى اۇغوزخان بۇلۇپ دىر دىيىلار. يۇنە سۇنكى دۇورور تارىخى لارنى اۇغوزخاننى مىيىكى (افسانه اى) توركىن لرىنگ آراسىندا باغلانئىشنىق بار.

بۇلۇپ دىر اىلتى اۇغلى اۇچ غارنىدان، عاقىل - دانىشنا آرتىق بىرى - بىرىندىن، بۇلارنىنگ ادبى كۇن خان ھې - دە آى خان، ايلكىنچى غارنى بىلدىنئىزخان ھې كۇك خان، اۇچۇنچى غارنى داغ خان ھې مىنگىز خان، آتا - اناگە مۇشقىغ ادبىلر چىنن. بۇلارنىگ ھې بىرى - دە تۇرت اۇغۇلدان، بۇلۇپ، ايش باشلادى لار ساغ و سۇلوغدان، آلاغا اينچى مال لار كۇپ فراوان، تامام اۇز اركىمە برمىش اۇغوزخان.

اۇرتا عاصىر تارىخ چىسى رشىد الدىن ھې مومنى تاصدىق ليار. اۇل «جامع التوارىخ» ائزىندە «دۇنباھ بۇلان اھلى توركىن لر شو ايدىلان قۇوم لارنىگ يا - دا اۇغوزخاننىگ شۇل بىگىرىمى دۇرت آغىتىغى نىنگ نىسىل لرى دىر» دىيىپ يازيار.

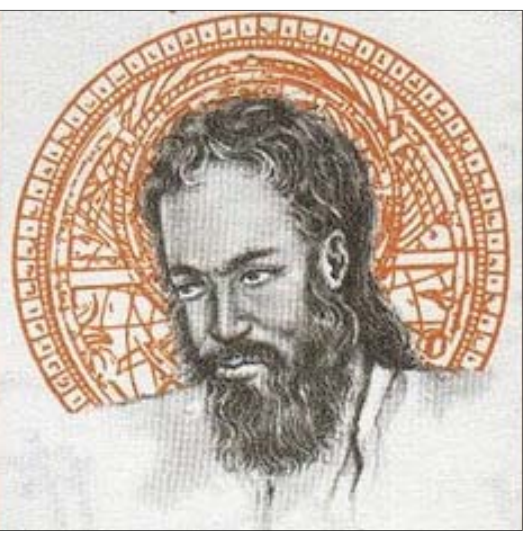
ايندى اۇى ادبىپ كۇرسه نىگىز، پارزىق خالى سىندا قى كۇل لرىنگ يرلە شىش تىرىبى مۇدە - اۇغوزخاننىگ نىسىل شجره سى نىنگ يعنى، اىلتى حاطار اۇنوك اىلتى اۇغۇلنىنگ، ھې حاطارنىنگ دۇرت - دۇرت دن بۇلماغى ھې ھې اۇغۇلدان بۇلان دۇرت آغىتىغى نىنگ بىيانى بۇلۇپ دوريان دىر. كۇل لرى شيله تىرىپ - دە سالماق دابى حاضىرىكى زامان خالى صونغاتن - دا ھې ساقلانيار.

عمومان، بىگىرىمى دۇرت كۇل سالماق دابى توركىن خالى چىلنغىن - دا كۇپ دوشيار. بللە ملى طاراپى، شۇنچا سانداقنى كۇل لرى اۇچ

دۆرلى كۇرۇنوشدە سالماق دابى يۇرگۇلى، اۇلارنىگ بىرى حاقنىدا ايبام كۇرۇونگ اندىك، بىنە - دە بىگىرىمى دۇرت كۇلى اۇن ايكى دن ايكى حاطارا، سىكزىدن اۇچ حاطارا بۇلۇپ سالماق داپ لرى - دە بار. ايسم بۇلار نامە بىلن باغلى قا؟ مۇنوك اۇچىن ھې بىنە اۇغوزخاننىگ تارىخنىدا پارزىق دېه سىنە غۇلاى اۇرۇخۇن دىراسى نىنگ بۇيۇندا يرلىشىپ دىر.

تاييارلان: كرىم مھتابى

غياث الدين جمشىد كاشان لى

غياث الدين بىر ناچە واغت دان سۇنگ كاشانى ترك ادبى، شۇل دۇورۇدە مۇمكىن چىلىك لرىنگ بۇل ىرى دىيىپ سمرقند - دا باريار. اۇل يرده اۇز ارامالارنى و بار لاخ لارنى دۇوام برىار. اۇل ھې بىر قىنچىلق كۇره ندە آلجىرامانى، نا اۇمىد بولمانى بىنە - دە اۇز ائلىپ بارىان بۇلى بىلن اۇنگه كىديار. اۇل رىاضى علم لارنىدا اعشارى كسىرى و بىر سانى (عدد پى) ايلكىنچى تاپان لارنىگ بىرى دىر.

حال حاضىر - دا اۇنوك كۇپ كىتاپ لارنى برلین - قاهره - لىنىگرا، لندن، اسلامبول شېرى لرى نىنگ كىتاپ خانا لارنىدا ساقلانيار. كاشانى لى غياث الدين جمشىد ۸۲۲ ھ. ق. يىلنىدا سمر قند شېرىندە دۇنيادىن اۇتار. ياتان ىرى ياغى. ايمانى ھىرا بۇلسون.

مشهد قلى قزل بندرتركمن
غايىاغ:
كاشان لى جمشىد مدرسه نشرى

آلتىن خاننا

دۆرلى ماضىمون لاردا
تورکمن آتالار ناقىلى

خان، بگ، پادشا

- اۆچونگ بىرى خانا يارار.
- باينىنگ غىزىن آلما خىداى يازماسا.
- خاننىنگ غىزىن آلما پالىنگ آزماسا.
- بىكىنگ اۇنكۇندىن كچمه، غاتىرنىنگ سۇنكۇندان.
- بۇلا بىلىسنگ بۇل اۇغول، خانا نۇكر تاپىلان.
- بىر پادشا - دا غنىق كىشى نىنگ عاقلى بۇلان.
- خان باقدى، خىداى باقدى.
- كۇلۇپ كېلەيىن خان دان غۇرق، سىرنىپ ياغىيان غار دان غۇرق.
- ملت آزسا شادان كۇرر، شا آزسا خىداى دان.

بىرلشمه، آغزى بىرلىك

- آرقاسى داغدان بۇلاننىگ يۇرەكى داشدان بۇلان.
- آرقالى كۇپك غورت آلان.
- آغزى بىر بۇلان دۇغان آسمانداقنى هاچنار.
- آغزى آلا بۇلان دۇغان لىنداكىنى اوچنار.
- آغزى بىرە تانگىرى بىيرى، آغزى لىنداگىرى بىيرى.
- آلتىنگ آغزى بىر بۇلسا، آسمانداقنى ايندرن.
- آلتىننىنگ آغزى آلا بۇلسا آغزىنداقنى آلدنار.
- ال الى بووار، ايكى ال بىرگىچ بۇزى بووار.
- اولى ايلدە خىداى بار.
- ايكى يۇرك بىر بۇلسا، اۇزاق يۇل لار باقن بۇلان.
- ايل آغزى (- آغزىندا) كرامت.
- ايل آغزىنى يىنكىپ بۇلماز.
- چووال (- چلك) آغزىن بوغۇپ بۇلماز.
- ايل اۇنگ لاسا ايتىنگى سۇى.
- ايلىم - كۇنوم بۇلماسا، ايتم - كۇنوم دۇغماسىن.
- سۇيه نىشنىق يىقلىمان.
- دولت آغزى بىر چىلىگه، بى دولتلىك آغزى لاچىلنغا.
- تاغنىنگ اياغى اۇچ.
- اۇچوسى بىر بىرىنە كۇيچ.
- بىرى بۇلماسا ھىچ.
- غولان ھورى كۇپ بۇلسا.
- بىر آرغىغى بىلدىرمز.
- كۇپونگ آغزى بىر بۇلسا، بىر آغزى ھىچ.
- كۇپونگ دىلەكى كۇل بۇلان.
- ماشغالادا آغزى بىرلىك بۇلسا، خاننا كرى دال.

تۇپان: مشهد قلى قزل

تورکمن ماتال لارى
(د بولىمى)

۲۸ - داشى - غۇلايى مىنگىش،
اۇز ياشننا كىتىريار.
ايكى ادم بىر سىمىن،
سۇز ائلىشىپ اۇتورىار.

۲۹ - داشى غىزىل، ايجى آق،
اۇرتاسى بىر تايياق.

۳۰ - داشىن كۇرسىنگ، حاطى بار،
ھىچ سۇنكى يوق، ايتى بار.

۳۱ - داشى ياشىل، ايجى توتوش آلە زار،
يىلنىنگ يىلنغا چۆلپه - چۆلپه چاغانلار.

۳۲ - داشى ياشىل، ايجى غىزىل غالالار،
ايجىنداكى جۇبته - جۇبته بالالار.

۳۳ - داغىنگ اۇستۇندە بىر بۇلك غۇبون،
يۇنگى بىر يانا، اۇزى بىر يانا.

۳۴ - داغ اۇستۇندە دۇرت چىنقىق،
دۇردۇسى - دە بىنگ چىنقىق.

۳۵ - داغ باشنىغا چۇپ چىقندى،
چىقانددا - دا كۇپ چىقندى.

۳۶ - داغ باشنىدا بۇى دىر،
بۇى دىرگه سوو گرگ.

۳۷ - داغدا داليمان كۇردۇم،
غومدا غولايماز كۇردۇم،
سوودا سىليمان كۇردۇم،
كاوشاپ دوران داش كۇردۇم،
دوزسوز بىيشن اش كۇردۇم،
حارابادا غوقچى كۇردۇم،
چۆلدە تۇزچى كۇردۇم.

۳۸ - داغدا دىنگىكىدلار،
سوودا سىنگىكىدلار.

تاييارلان: تىققر قلى بلىقى